

Vesna Burić

OSJEČKA SECESIJSKA OPREMA KNJIGA

Osijek je grad bogat kulturnom poviješću. Brojne ustanove kulture, škole, društva — osnivana su i djeluju intenzivno u gradu unatrag dva stoljeća. Osim barokne Tvrđe, vrijedni objekti arhitekture naročito su niz zgrada građenih u secesijskom stilu na sjevernoj strani današnjeg Bulevara JNA. Od pokretnih spomenika, u Muzeju Slavonije izloženi su brojni arheološki spomenici, te vrijedna i cijenjena zbirka stilskog namještaja i predmeta umjetnog obrta od renesanse do secesije (prostori za izlaganje ostalog materijala su u rekonstrukciji). Nadalje, u fondu Odjela primijenjene umjetnosti nalazi se čitav niz raznih predmeta primijenjene umjetnosti secesijski oblikovanih. Stoga je upravo u Muzeju Slavonije, negdje još na početku zanimanja za secesiju u našim krajevima, bila 1972. godine priređena kompleksna izložba »Secesija u Osijeku«¹. Sveobuhvatnom se izložbom naime pokušalo i dalo iskorišteno sve ono stilski značajno što je tada, prije pet godina, bilo dostupno u Muzeju i kod individualnih vlasnika. Izložene su bile fotografije arhitekture, namještaj, slike, porculan, staklo, metal, razni ukrasni predmeti, tekstil, pećnjaci, ukrasni pribor i sl., te i izbor od trideset secesijski oblikovanih i opremljenih knjiga i periodike.

1977. godine izložba »Osječka secesijska oprema knjiga« kao druga izložba stila secesije, nužno je morala prijeći s općeg zanimanja za stil na proučavanje jednog od njegovih načina pojavljivanja, tj. detaljnu obradu jedne od vrsta materijala, objekata ili sl. Time se produbilo zanimanje za stil općenito, a otvorene su i dalje mogućnosti proučavanja posebno u toj materiji i shodno tome i svim ostalim vidovima manifestacije stila. Izložba opreme knjiga² obuhvaćala je dakako i brošure, periodiku, izvještaje, kalendare i sl., a uključeno je bilo i nekoliko popratnih stilskih detalja i predmeta. Secesijski su bili stolici na kojima je bio izložen dio knjiga, potom polica koja je također imala uporabnu namjenu, postament. Isključivo ukrasnu ulogu imalo je nekoliko vaza i zdjela, te pet vitraila. Velikim fotografskim reprodukcijama prikazane su bile najkarakterističnije naslovne stranice knjiga, te iz njih pojedine zastavice i vinjete. Naslov izložbe na ulaznom panou bio je izveden kao kopija vinjete-zastavice osječkog slikara Dragutina Melkusa iz zbornika literarnih radova »Mi« u izdanju Društva hrvatskih književnika u Osijeku iz 1910. godine. Ova vinjeta-zastavica predstavlja stilizirano puzavo cvijeće na razvučenim stapkama sa str. (4) ovog zbornika, te se dekorativno uklapala upravo uvećanjem i korištenjem svojih stilskih osobina. Bila je usto izvedena u ljubičastoj i zelenoj boji kopirajući također u naslovu i osječka secesijska slova, a legende

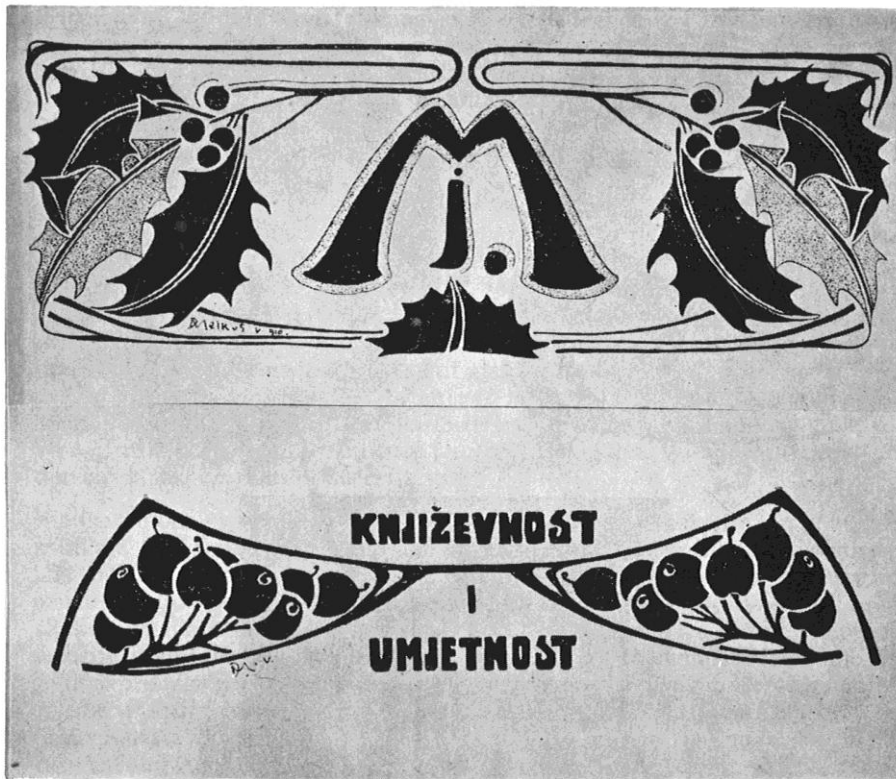
koje su na četiri mjesta pratile izložbu također su bile napisane secesijskim slovima u ljubičastoj boji (izravno kopiranim s nekoliko osječkih publikacija).

Kao što je već i ulaznom legendom na izložbi bilo naglašeno, tako se nezostavno i na prvom mjestu mora govoriti i naglasiti rad Dragutina Melkusa (Zagreb 1864 — Osijek 1917) u opremanju osječkih knjiga. Taj osječki slikar, ilustrator i pripovjedač, bio je jedan od veoma aktivnih članova »Kluba hrvatskih književnika« u Osijeku, sudjelovao je na izložbama, ilustrirao klupska i vlastita književna izdanja. Kao slikaru i crtaču djelo mu se tek posljednjih godina revalorizira. U Galeriji likovnih umjetnosti sačuvano mu je ulje »Seoska kućica kraj puta i vode«, inv. br. 405 (Brlošić, Stjepan: Likovna umjetnost Osijeka na početku XX stoljeća. Osječki zbornik, 1962, br. 8, str. 211—254). Nakon novijih proučavanja, među umjetnike secesije koji su vrijedni posebnog isticanja uvrštava ga u katalogu »Plakat i oprema knjiga u stilu secesije u Hrvatskoj«, koji je bio tiskan uz istoimenu izložbu u Gutenbergovom muzeju u Mainzu, u ovom pohvalnom kontekstu Davor Matičević: »Ende de Jahrzehnts gestalten auch die Künstler mit, eigentlich schaffen sie ein Buchdesign, indem sie als ganzes auffassen (z.B. Ljubo Babić, Tomislav Krizman, Jozo Kljaković, Gabrijel Jurkić, Dragan Melkus). In ihrer Arbeit verwenden sie vor allem bestehende sezessionistische Drucktypen für den Schriftsatz, für die Titelseiten entwerfen sie eigene Zierbuchstaben, die dem Geist der Zeit und dem Raum entsprechen«³.

Spominjući Melkusov rad, trebamo se vratiti upravo na njegov inventivni rad na zborniku »Mi« iz 1910. godine. Na knjizi je taj njegov doprinos posebno naznačen (»Ilustracije Dragana Melkusa«), a ovu knjigu (iako je slog i razmještaj sloga klasičan) trebamo svakako ubrojiti u vrhunska rješenja opreme knjiga u stilu secesije (pogotovo lokalne)⁴. Vanjska oprema — uvez u hrapavi grubi papir (dva uveza, u sivi i krem papir), s naslovom oivičenim bodljikavim lišćem, bobicama i viticama otisnutim zlatotiskom (na naslovnoj stranici crno), te po izvanrednom rješenju kratice Kluba — KHK, potom redom podnaslova riješenih također u kombinaciji s biljnim ornamentima (bobičave plodine na dugim stapkama, opletene ili izdužene viticama), zbornik »Mi« ima naglašenu notu smislenog i jednobraznog opremanja publikacije visoke estetske vrijednosti (Sl. 1).

Osim vinjeta-zastavica, u zborniku »Mi« otisnut je i niz vinjeta s motivima iz prirode ili ljudskih likova. Ponavlja se gore naglašena ujednačenost u načinu umjetničkog rješenja i izvedbe, te u ovom slučaju naročito decentnost u odabiru motiva, perfekciji u smislu sitnog ilustratorskog rada i zanatske vještine. Vinjete su otisnute na praznim stranicama, tj. stranicama bez teksta na donjem vanjskom rubu, u obliku medaljona raznih geometriziranih oblika, pa i tim svojim smještajem i oblikom pokazuju čista secesijska rješenja. Motiv žene i senzualnosti Melkusu posebno odgovara, stoga tri vinjete takovog motiva posebno izdvajamo (Sl. 2).

Osječka secesija svakako nije autohtoni umjetnički oblik izrastao posebno na našem području, nego tek lokalni odslik prilika i umjetničkog stila koji se razvio u evropskim okvirima da bi kasnije proširio svoj način umjetničkog rješavanja gotovo po cijelom svijetu. Secesija se javljala kao nova umjetnost, revolucionarno i odlučno prokrčivši svojim stilom do svih umjetničkih i primijenjeno-umjetničkih oblikovanih predmeta svog doba. Upravo po primjenljivosti na uporabne predmete, po estetičnosti rješenja koja su uspi-



Sl. 1. Zbornik književnih radova članova Kluba hrvatskih književnika u Osijeku — Mi. Knjiga prva. Osijek; 1910. Tisak Prve hrv. dion. tiskare u Osijeku. Crteži Dragutina Melkusa, signirano. a) Naslov (korice, naslovna strana); b) Vinjeta-zastavica nad poglavljem.

jevala prodrijeti gotovo do svih mjesta, dakle zemljopisno jedan od najraširenijih umjetničkih stilova (neodoljivim, modernim tempom, uspijeva prodrijeti svuda i proširiti se po čitavoj Evropi i Americi za samo nekoliko godina), secesija se očito odlikovala i lakom primjenljivošću ljudskim navikama i ukusu. O secesiji općenito postoji danas više posebnih monografija i studija, rađenih sa znanstvenim ali i čisto komercijalnim pretenzijama (razni više-manje stručni prikazi za sakupljače i trgovce umjetninama). U svima njima nalaze se i poglavlja ili barem odlomci o opremi knjiga i ilustriranju knjiga. U svima je dakako nacionalno stvaralaštvo i djelatnost detaljnije obrađena od drugih, tako da se tek konzultiranjem nekoliko priručnika može steći ujednačeni pregled.⁵ Secesija je prvi umjetnički stil koji je uspio koristiti razviće industrije i industrijske izradbe predmeta, pa je upravo stoga moderno oblikovanje upravo tog stila izvršilo ogroman utjecaj na masovnu produkciju, ukus, a time i navike. Primjenljivošću na uporabne predmete nije bio isključen utjecaj na tiskarsku produkciju i opremu knjiga. U secesiji, knjiga kao cjelina postaje 1890-ih do 1920-ih godina estetičkim oblikovanjem stilski ujednačenom umjetninom. Danas je upravo neugodno upoređivati opremu i ilustracije tiskanih



Sl. 2. Mi. Osijek, 1910. Vinjete na stranicama bez teksta ukusni su odabir motiva i dokaz umjetničkog stvaralaštva Dragutina Melkusa (Bibl. 5/173).

materijala 19. stoljeća s rješenjima novog stila. Prijašnjim gomilanjem dosadnih uveza, mnoštva kompliciranih vinjeta s puttima, teškim zavojitim i punim ukrasima, nije se isticala stvaralačka individualnost umjetnika.⁶ Secesija pak odiše lakoćom i lepršavošću svojih tiskovnih ukrasa, nastojeći najčešće dobiti svaki puta nove kreacije pojedinih umjetnika.

Poput ostalih predmeta riješenih upravo ovim stilom u umjetnosti, poznatim pod nazivima — art nouveau, ili Jugendstil, ili secesija, ili Stil floreale, Modern Style, 1900-te, Liberty Stil, Die Moderne (budući smo mi tada bili pod Austro-Ugarskom, logično proizilazi naše preuzimanje njemačkih naziva),⁷ značajke svojstvene svim ovim nazivima jesu da se secesija (preuzimamo ovaj naziv kao najuobičajeniji u našim krajevima) odlikuje tekućom, povijenom

krivudavom linijom, dekorativnog je i bogato izvijenog i izduženog asimetričnog, najčešće stiliziranog biljnog ornamenta, u rješenjima plošna, simboličkih detalja. U opremi knjiga rješenja također nastoje potpuno prekinuti sa stilom 19. stoljeća, s klasičnim ornamentom, sumornom i teškom opremom. Pod utjecajem Rossetija, Whistlera (Arts and Crafts pokret)⁸ počinje djelovati Englez William Morris (1834—1896), potpomognut djelatnostima Burn-Jonesa, Mackmurda (1883), Charlesa Rickettsa i drugih. Uključuje se i časopisom »L' Art Moderne« Belgijanac Henry van de Velde (1892, 1896) i Victor Horta.⁹ Prvo razdvajanje umjetnika, uvjetovano idejno i generacijski, dogodilo se u Parizu 1889—1890. godine, a od značajnih djela tada stvorenih izdvajamo Maison de l' Art Nouveau 1896. (H. van de Velde), 1898—1901. godine dekoraciju metroa u Parizu. U Americi se javljaju, danas znameniti, Sullivan, Tiffany. U Nizozemskoj to je Toorop, u Španjolskoj Gaudi, dok u likovnim umjetnostima eklektističku mješavinu stapa u novi stil glasoviti Aubrey Beardsley ilustracijama za Oscar Wildeovu »Salomu«. Izdanje iz 1896. godine knjige »The Rape of the Lock« može također biti značajan izvor za proučavanje i ilustraciju Beardsleyjevog stila.¹⁰ Znameniti Toulouse-Lautrec, Eckmann, Wilner, Martin — također su danas već klasici secesije.

Opremom knjiga nastojalo se obuhvatiti knjigu cjelovito — polazeći od sadržaja koji uvjetuje ilustraciju, tehniku izradbe, boje, izbor i vrste materijala, način i prostorni razmještaj tiska, dodatke uvezu, format. Upravo takav pristup vodio nas je i u izlaganju knjiga na spomenutoj izložbi »Osječka secesijska oprema knjiga, te i pristupu i obradi materijala u ovom prilogu. Jer secesija je upravo tom svojom sveobuhvatnošću i dostupnošću, za samo deset godina prodrla gotovo potpuno u način opremanja knjiga, što se ponajbolje ogleda u serijskim izdanjima, priručnicima, enciklopedijama, leksikonima i sličnom, ostavljajući nizove stilskih ostvarenja koja su i danas dobra i značajna. Takova su izdanja izvršila dakako i znatan, i značajan, utjecaj na pojedinačno opremanje knjiga. Naročito u našim krajevima koji su bili nešto udaljeniji od tadašnjih umjetničkih centara. Visoka naklada i zanimanje za ta izdanja na širem geografskom području, uvjetovala je mogućnost svojim izdavačima u tadanjim centrima Austro-Ugarske, Beču i Budimpešti, te kod njemačkih izdavača, da veoma raskošno opremaju takova svoja izdanja. Ponajviše se to ogledalo samo u vanjskoj opremi, opremi korica. Bilo je divot-izdanja, tvrdih, reljefnih korica, u kombinaciji materijala, s obiljem zlatotiska, s metalnim aplikacijama i sl., dok su unutarnjom opremom te knjige većinom bile i ostale do kraja svojih nizova i nizanja u stilskim odrednicama minulog stoljeća. Budući da je materijal koji je bio izložen na izložbi »Osječke secesijske opreme knjiga« iz najstarije osječke knjižnice, Knjižnice Muzeja Slavonije koja je osnovana istodobno kada i Muzej, 1877. godine, moguće je upravo o takovim divot-serijskim i sličnim izdanjima dobiti lijepi pregled gore rečenog. Serije su naime takovih izdanja nedvojbeno dolazile u vrijeme svog pojavljivanja u ruke i našim likovnim i primijenjenim umjetnicima koji su radili i na opremi knjiga, pa su na njih imali utjecaja. »Mensch und Erde«, »Allgemeines Wissen«, »Révai«, i sl., priručnici su kojih ima najviše na terenu.¹¹

Iako u ovom slučaju govorimo o secesiji koja se javlja u jednoj od grana primijenjene umjetnosti, ne možemo je dijeliti od pokreta u književnosti znatnog pod nazivom moderna. Utjecaji u umjetnosti tako se često prožimaju i uzročno su povezani. Moglo bi se početi i od Münchena 1892. godine,¹² ili od

zagrebačkog događaja 1895. godine koji je politički uzdrmao Austro-Ugarsku — spaljivanje mađarske zastave pred carem i kraljem Franjom Josipom. Napokon, u proljeće 1897. godine u Beču je održana prva izložba koja je obećavala i provela novi stil — već sam naziv »Secession« značio je dovoljno. Ujedno je ova izložba u našim krajevima ostavila ime pokretu i stilu. Iako je tada bilo mnogo imitacija, pravih i lažnih Klimtova i Otta Wagnera, istakli su se umjetnici poput Hoffmana, Olbricha, Mosera, Plecnika, Bauera, Kotere, Böhma.¹³ Secesija je donijela nov razvoj u primijenjenu umjetnost, u umjetnost općenito i u poimanje života. U Zagrebu se istovremeno dogodio odcjep grupe mladih umjetnika u Društvo hrvatskih umjetnika. Iz Društva umjetnosti istupili su Vlaho Bukovac, Rudolf Frangeš-Mihanović i Rudolf Valdec.¹⁴ Godinu dana poslije, 1898. godine, bilo je došlo do Berlinske secesije, a mi tada imamo već i prvu teoretsku raspravu, Pilarovu studiju o secesiji.¹⁵ U općem traženju širine, slobode, pluralizma smjerova i oblika, Pilar formulira kroz četiri točke osnovno stremljenje: apsolutnu slobodu stvaranja, ujednostavljenje vanjskih oblika, obogaćivanje sadržaja umjetnosti, te širenje umjetnosti u sve slojeve naroda, dakle naglašava potrebu socijalizacije i demokratizacije umjetnosti: »umjetnost treba proširiti u sve krugove, napraviti je vlasništvom svega naroda. I plakat na uglu, javna zgrada, spomenici, svaki kamen na cesti . . .«.¹⁶

»Osječki krug«, osječki studenti u Beču, počinju vlastitim sredstvima izdavati časopis »Mladost«, s podnaslovom »Smotra za modernu književnost i umjetnost«, još prosinca 1897. godine. To je prvi moderno opremljeni secesijski časopis književnosti hrvatske moderne s jugoslavenskom orijentacijom. Urednici su mu bili odreda Osječani — Guido Jeny, Dušan Nikolajev-Plavšić i Vladoje Schmidt-Jugović. Objedinjavao je slovenske, hrvatske i srpske književne djelatnike, a objavljavao je i originalnu suradnju Emila Zole, Knuta Hamšana, Catulle Mendèsa, Marcela Prévosta, Stanislava Przybyszewskog, Opremu časopisa rješava također Osječanin, Milan Plavšić, i to u dva navrata (na koricama br. 1—3 cvijet zvončić na izduženoj stapci i lepršava vitičasta slova naslova; br. 4, 5 lopoči s isprepletenim vodenim biljem — signatura lijevo dolje »MP«), a plakat kao najavu neizašlog šestog broja 1898. godine crta Osječanin rodnom, Bela Csikos-Sessia¹⁷ (Sl. 3). Do nedavno su pokretači, urednici financijeri »Mladosti« bili gotovo zaboravljeni, ali su nova proučavanja¹⁸ ispravila tradicionalne priručnike kojima se uredništvo pripisivalo isključivo Milivoju Dežman Ivanovu, koji je bio tek veza za Zagreb i Hrvatsku.¹⁹

Inače, u opremi knjiga u Hrvatskoj se, to jest u Zagrebu, ističu Ljubo Babić, Tomislav Krizman, Mirko Rački, Saša Santel, Joza Kljaković. Svojim radom za svakogodišnja i serijska izdanja također su vršili veliki i neposredan utjecaj i na rješenja za opremu knjiga u Osijeku.²⁰ Napokon, i jedno od najvrijednijih djela secesijske opreme, »Pjesme« Vladimira Vidrića, tiskane u vlastitoj nakladi u Zagrebu 1905. godine, nalaze se i u Knjižnici Muzeja. Vidrić je svoje djelo uz vlastoručnu posvetu namijenio tada uglednom Osječaninu Franji Papratoviću.²¹

Osijek je, iza Zagreba, najbogatiji secesijskom umjetničkom zaostavštinom.²² Početke secesijske opreme knjiga u Osijeku nalazimo još od 1895. godine u stilizaciji naslovnih slova (u Katalogu koji slijedi iza ovog teksta, točno pratimo od te godine pojavu svakog secesijskog oblika u opremi, sve do 1905. godine, i to, istovremeno u osječkim tiskarama Dragutina Laubnera i Julijusa Pfeiffera. Uz slova, tu su i poprečne pruge meandričnih ornamenta, izdužene

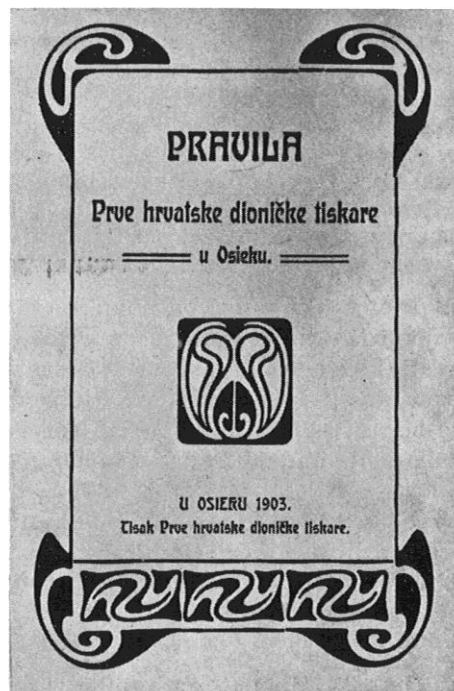
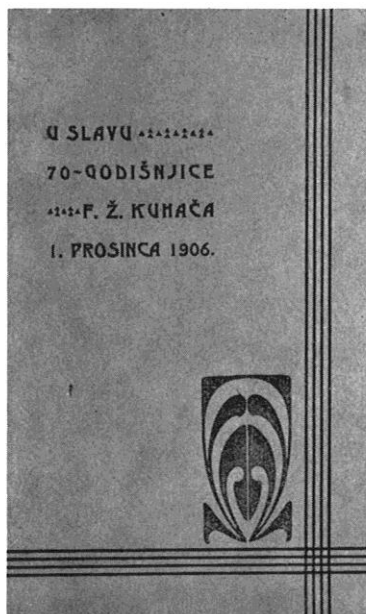


Sl. 3. Plakat za »Mladost«, br. 6. Časopis je uređivao i opremao »Osječki krug« bečkih studenata. Crtež Bela Csikos-Sessia, 1898.

brojke. U 1896. godini to je već više vrsta slova koja su secesijski oblikovana (oštrih rubova, geometrizirana, obrisna, s viticama, masna, vitičasta, obla), manja vinjeta ima povijuše i dva cvijeta (Kat. 4/197), te zastavice s povijušama i cvjetovima. 1897. godine usvaja se izduženi oblik knjige i slova s viticama, postoje izdanja s više različitih boja korica, što se sve nastavlja i 1898. godine. Prve potpuno secesijski oblikovane prednje strane korica knjiga javljaju se u Osijeku od 1899. godine. Istaći treba izvanredno, stilski dobro višebojno rješenje Erbenovo kalendara (Kat. 4/230, Sl. 4b) s gotovo simboličkim naslovom za secesiju i sam prijelom stoljeća: »Neue praktische Kalender-Reform für das XX. Jahrhundert«, tiskano u Pfeifferovoj tiskari. Drugo rješenje potpuno je jednostavno, ali tim i vrijednije — »Naredbenik za veletržce...« (Kat. 4/232), tiskan u tiskari Ig. Wortmana i druga. Upravo s ova dva secesijska likovna rješenja opreme knjiga dokazujemo uspješan i veoma rani početak ovakove opreme u našem gradu. Kasnije su izdanja u tom stilu gotovo masovno slijedila. Od 1902. godine se s prepoznatljivim, sličnim rješenjima opreme naslovnih strana i korica javlja i novoosnovana Prva hrvatska dionička tiskara u Osijeku (Sl. 5).



Sl. 4. Tiskara Julijusa Pfeiffera. a) Spomen knjiga »Lipe«, 1901 (Kat. 5/9); b) Erben, A: Neue praktische Kalender-Reform, 1899, (Kat. 4/230); c) Ilić, Gj: Slavonsko gospodarsko društvo, 1900. (Kat. 4/238).



Sl. 5. Prva hrvatska dionička tiskara ima slična grafička rješenja opreme. a) U slavu 70. god. F. Ž. Kuhača, 1906 (Bibl. 5/75; GM/M 61). Omot sivi grublji papir s okomitim slijepim prugama, tekst i ornament plavosivi, pruge zelene. Naslovna strana ista, bez okomitih i vodoravnih pruga i s naznakom tiskare u donjem lijevom uglu. Ostala oprema obična, 18×11 cm; b) Kurjaković, S: Preko trnja i gloginja, 1903 (Kat. 5/28, GM/M 48); c) Pravila Prve hrv. dion. tiskare, 1903 (Kat. 5/22, GM/M 47).

Jedan od važnih događaja početkom stoljeća za kulturnu klimu Osijeka jest da je u jesen 1905. godine preuzeo Fritscheovu knjižaru u Osijeku knjižar Radoslav Bačić, pretvorivši je u kulturno i umjetničko stjecište Osječana.²³ On je u svojoj nakladi izdavao niz djela (npr. Sl. 9b) kojima je prelazio uske lokalne okvire i interese, a sva redom imaju vrijednu likovnu opremu u stilu secesije. 1909. godine osnovan je i Klub hrvatskih književnika (kasnije i umjetnika) u Osijeku, koji je djelovao čak do 1946. godine. Prvih godina svog rada njihova je bogata izdavačka djelatnost bila također veoma značajna u rješenjima opreme knjiga u stilu secesije. Najviše tada rade Laubnerova, Szeklerova i Prva hrvatska dionička tiskara u Osijeku²⁴ (Sl. 6).

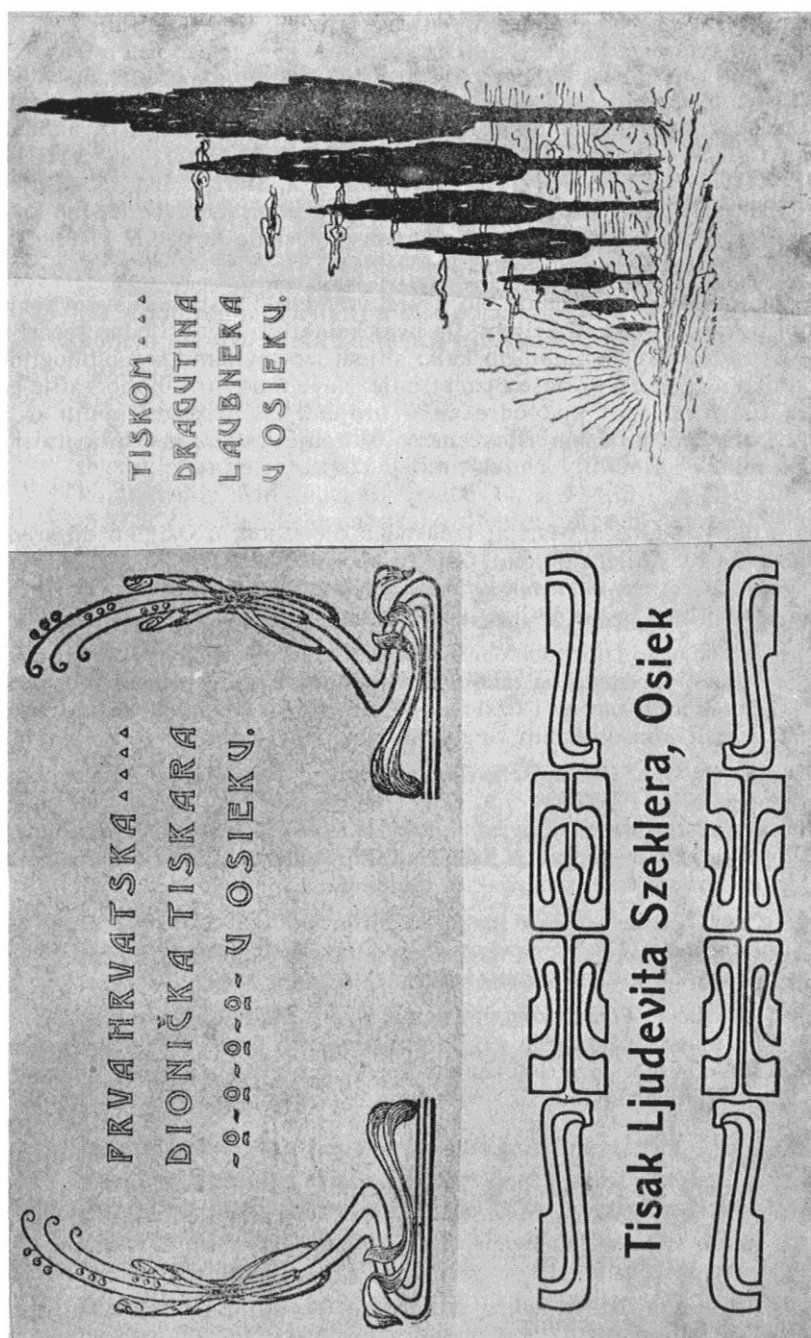
Rješenjima vanjske i unutarnje opreme knjiga ističu se domaći likovni umjetnici. Najznačajniji je svakako, a danas napokon i potpuno priznat u hrvatskim okvirima, već ranije spomenuti Dragutin Melkus.²⁵ Njegove su izvanredne vinjete i vinjete-zastavice u zborniku književnih i likovnih radova »Mi« izdanog u Osijeku 1910. godine značile i ostale značiti vrhunac secesijskog oblikovanja opreme knjiga u gradu. Melkus je također dao i rješenje kratice kluba — KHK, koje se upravo zbog svog estetski vrijednog rješenja održalo još godinama poslije. Upravo Melkusu je zahvaljujući tim njegovim rješenjima visoke vrijednosti pripalo bilo i počasno mjesto u katalogu kojim je secesija Hrvatske bila prezentirana u Gutenbergovom muzeju u Mainzu, 1975. godine.²⁶ Tada je osim toga bilo izloženo i šesnaest osječkih knjiga, čineći time gotovo petinu izložaka.²⁷

Od ostalih umjetnika koji su rješavali osječku secesijsku opremu knjiga poimence znamo za Dragutina Renarića²⁸ (Sl. 9c), Rudolfa Valića²⁹ i Sašu Šantela.³⁰ Moguće su i drugi radili na opremi, ali nam njihov rad za sada nije prepoznatljiv individualno.

Secesija je odumirala u našim krajevima s početkom prvog svjetskog rata, dok je u evropskim okvirima važeća i na snazi po prilici do 1905. godine. Stoga smo i mi u ovom prilogu do te godine išli s našim detaljnim kataloškim opisom (opširnija analiza trebala bi predstojati).

Kratak intenzivan zamah secesije, put u, te početkom XX stoljeća, taj umjetnički stil uzletio je i nestao dakle s ratom. Kasnije je došlo do potpune negacije stila secesije, koja se likovna moda pretvorila po tadanjim shvaćanjima u kičersku umjetnost. Do novog zanimanja za secesiju dolazi 1950-ih godina kada su priređivane velike švicarske i američke izložbe, objavljivane studijske rasprave.³¹ Secesija se ponovno popularizira i u izvedbi od 1970-ih godina stilskim imitacijama mladih grafičara i likovnih umjetnika koji po ugledu na taj stil rješavaju suvremenu opremu tiskovina. U Hrvatskoj se teoretski interes budi 1960-ih godina,³² da bi se i mi u Osijeku njome bavili, te materijale tog stila izlagali od 1972. godine.

Nakon ovog ponovnog zanimanja, proučavanja i popularnosti, secesija je dobila svoje mjesto u okviru povijesnih umjetničkih stilova, pa će joj ovaj puta dokazane vrijednosti ostati trajne. Odnosi se to, dakako, i na opremu knjiga, koja se danas visoko cijeni.



Sl. 6. Zaštitni znakovi osječkih tiskara koje su najviše tiskale u secesijskom stilu.

KATALOG

Budući da za osječke knjige, i djelomice periodiku, izvještaje, kalendare, novine i slično, postoji bibliografija objavljivana kronološki i sukcesivno u Osječkom zborniku (Osječki zbornik I/1942, Bösendorfer, Josip: Divaldiana u Osijeku; Osječki zbornik IV/1954, V/1956, VI/1958, VII/1960, VIII/1962, XI/1967, XIII/1971, XIV—XV/1973—1975. Malbaša, Marija: Izdavačka djelatnost ... (pod različitim nazivima), to znači da su popisane pristupačne knjige i ostalo od početka tiskarstva u Osijeku i prve poznate knjige iz 1748. godine sve do 1973. godine uključivo (osim 1941—1944).

Predmetom našeg zanimanja bio je veći vremenski raspon sa svom svojom knjižnom tiskarskom produkcijom. Da ovaj kataložni opis vrijedne secesijske opreme ne bi bio preglomazan, to kako slijedi izostavljamo sav bibliografski opis, ukoliko nije vezan uz naše razmatranje. Navodimo broj bibliografije gdje je svaka tiskovina opet pod određenim brojem. Za preciznu uputu u ovu materiju potrebno je dakle istovremeno služenje osječkom bibliografijom.

1895.

(Bibliografija — Malbaša, Marija: Izdavačka djelatnost u Osijeku od sredine 18. do početka 20. stoljeća (3. dio). Osječki zbornik, br. VI, 1958. str. 257—301). To je u slijedu četvrti nastavak osječke bibliografije. Navodimo broj bibliografije i tekući broj svake knjige u toj bibliografiji)

- 4/178 Axmann, A: Lehrbuch der Teppich-Weberei. Druck von Carl Laubner. Izgled, oprema, ilustracije, zaštitni znak tiskare u maniri 19. stoljeća. Omotni naslov i naslovna strana imaju treći red teksta naslova secesijskim obrisnim verzalnim slovima (14 mm).
- 4/179 Koch, G. A: Geologische Begutachtung Buch-und Steindruckerei des Julius Pfeiffer. Izgled, oprema, tipografski ukrasi, zaštitni znak tiskare u maniri 19. st. Dvije poprečne pruge meandričnog ornamenta, nalik na građu drveta teže, secesijskim oblicima.
- 4/181 Osvrt . . . na osječku realku. Pfeiffer. Isto kao 4/179, uz moderniji, reducirani omotni naslov. Brojke naslovne strane stilizirano izdužene.
- 4/185 Pravila . . . Pčelarskog društva. Tiskom Dragutina Laubnera. Format izduženi, 206 x 125 mm. Prvi red omotnog naslova secesijska obrisna slova (isti tip kao 4/178, samo 10 mm), treći red masnim izduženim slovima sa završecima u obliku niti i vitica (7 mm).

1896.

- 4/193 Pravila osj. glazbenog društva. Laubner. Prvi red omotnog naslova i naslovne strane jednaki, sa slovima oštih rubova, geometriziranih oblika, istaknutih slobodnim krajevima (8 mm).
- 4/— Primjetbe Odvjetničkog odbora za Slavoniju na zakonske osnove . . . Laubner. Oprema klasična, inače isto kao kod 4/193, samo su slova 11 mm.

- 4/195 Statuten des Frauen-Wohlthätigkeits-Vereines . . . Laubner.
Omotni naslov s ornamentikom 19. st. Prvi red naslova obrisna slova ista kao kod 4/185 (10 mm). Četvrti red mala slova tipa 4/185 od 7 mm, ali su ova reduciranija u viticama (5 mm).
- 4/197 Šišić, F: Županija virovitička u prošlosti. Typis et Lithographia Julii Pfeiffer.
Velebno izdanje s višebojnom litografijom, vinjetama, cul-de-lampima u stilu 19. st. Ispod Kazala, vinjeta s povijušom s dva cvijeta, secesijskog stila (11 x 72 mm); ponavlja se kasnije. Str. 9. i kasnije — zastavica širine sloga, povijuše s lišćem i sedam vrsta cvjetova (18 x 150 mm). Inicijal na dva pola, stilizacija s povijušama, korištenjem (91 x 37 mm). Zastavica i inicijali se ponavljaju kod svakog poglavlja.
- 4/199 Statut občine . . . Osieka. Pfeiffer.
Format izduženi, 342 x 207 mm. Omotni naslov i naslovi poglavlja u tekstu, masnim secesijski čistim slovima, vitičastim i oblim. Izdašna kombinacija svih veličina verzala (10, 8, 6, 4, 3 mm) i malih slova (5, 3,5, 2 mm). Naslovna strana djeluje potpuno secesijski, iako je umiješan obični slog.
- 4/202 Zoch, I. B: Načela pedagogike. Laubner.
Oprema s posvetom u stilu 19. st. Omotni naslov i naslovna strana isti, prvi red slova geometrijskih ukrasa po tipu istih kao 4/193, samo 3,5 mm. Drugi red masna verzalna slova s viticama, po tipu ista kao 4/185, samo 10 mm.
- 1897.
- 4/204 Grove, D: Erläuterungs-Bericht . . . Laubner.
Izduženi format 335 x 207 mm, prvi red omotnog naslova verzalna masna slova s viticama tipa 4/185, te mala istog tipa (4/195) od 10 mm.
- 4/205 Hanbuch . . . Laubner.
Prvi red omota i naslovne strane masna verzalna slova s viticama tipa 4/185 od 17 mm. Strana 3. verzalna slova 7 mm, mala 5 mm.
- 4/207 Osnova za opskrbljivanje . . . Laubner.
Naslovna strana i omotna iste, prvi red masna verzalna slova s viticama tipa 4/185 ali od 13 mm, na str. (3) naslov malim slovima istog tipa od 3 mm.
- 4/209 Pravila Činovničke konsumne zadruge . . . Laubner.
Naslovna i omotna strana iste, prvi red masna verzalna slova s viticama tipa 4/185 (10 mm). Izdanje s crveno-ljubičastim i plavo-zelelim papirom.
- 4/210 Pravila Planinskoga društva »Bršljan«. Laubner.
Omotna stranica u dekorativnim ornamentima 19. st, a drugi red naslova masnim verzalnim slovima s viticama tipa 4/185, samo 5 mm.

- 4/212 II. sastanak Laubner.
Naslovna i omotna strana iste, prvi red masna verzalna slova s viticama tipa 4/185, samo 13 mm. Veliki zaštitni znak tiskare, sa stilskim elementima 19. st. (113 x 62 mm).
- 4/214 Šenoa, J: Tiburtio i Žužalina. Laubner.
Prvi red omotnog naslova tipa 4/185, 7 mm. Postoji uvez sa žutim i svijetlo zelenim papirom korica.
- 1898.
- 4/220 Karlinski, J: Experimentelle Untersuchungen Laubner.
Prvi red omotnog naslova velika i mala slova, masna, s viticama, tipa 4/185, od 5 i 3 mm.
- 4/221 Kreutzer, F: Die Regulierung der Karašica und Vučica. Buch-und Steindruckerei Julius Pfeiffer.
Tvrdi papirni uvez sa skraćenim naslovom otisnutim zlatotiskom verzalnim sec. slovima mekih linija, 14 mm. Naslovna strana u četiri reda ima masna verzalna slova valovitih izduženih linija, veličine 8, 6 i 4 mm.
- 4/222 Pravila Slavenskog gospodarskog društva Laubner.
Drugi red omotnog naslova slova tipa 4/185; verzalna 7 mm, mala 5 mm.
- 1899.
- 4/227 Barušić, F: Iz prirode. Laubner.
Prvi red naslova na omotu i naslovnoj strani slova tipa 4/185 od 10 mm.
- 4/230 Erban, A: Neue praktische Kalender-Reform für das XX. Jahrhundert. Pfeiffer. (Sl. 4b)
Zastavice i oprema u ostilu 19. st. Naslovna strana u četiri reda masna verzalna slova s valovitim izduženim linijama, u veličinama 8, 5,5, i 4 mm. Omot potpuno riješen u secesijskom stilu. Papir s poligonalnim otiskom tamnog okera, veliki vitičasti crtež povijuše s listovima i cvjetovima lopoča i dvije libele (zelenom bojom). Četiri reda secesijski stiliziranih slova, naročito drugi i treći red ručnog sloga, otisnuti mrko-smeđom bojom. U tekstu podnaslovi slovima tipa 4/221 od 5,5 mm. Postoji i jednostavnije izdanje s naslovnom stranicom kao omotnom.
- 4/232 Naredbenik za veletržce Tiskara Ig. Wortman i drug, Osijek.
Format izduženi 195 x 122 mm. Papir omota sivi s plavim nitima u strukturi. Tekst po centralnom dijelu stranice u tri reda dijagonalno, masnim vitičastim kurzivom. Prvi vrhu i dnu stranice dvije poprečne pruge od po dvije crte. Secesija, jednostavnog grafičkog rješenja.
- 4/235 Pravila marvogojnog društva Laubner.
Naslovna i omotna strana iste, drugi i osmi red masnim verzalnim slovima s viticama tipa 4/185 od 7 mm.

1900.

4/236

Chwoika, A: Praktische Anleitung zum Gemüsebau Pfeiffer.

Oprema, reklame, crteži na naslovnoj strani u stilu 19. st. Omotni naslov masnim verzalom s valovitim linijama slova tipa 4/221, redovi 1, 2, 6. i 10 veličine 5,5 i 4 mm. Na strani 7. zastavica s viticama vinove loze, lišće i grožđa (16 x 73 mm).

4/237, 239

Die Geschichte des Baues . . . / Povijest gradnje nove župne crkve Laubner. (Sl. br. 7a)

Format izduženi (205 x 126 mm). Prednja strana korica i hrbat pri vrhu i dnu u širini od 52—56 mm oslikani povijušama s dva cvijeta, otisnuti dvobojno. Naslov u 6 redi verzalnih praznih slova otisnutih dvobojno, veličine 5,5 i 2,5 mm, oštih i iskošenih linija, sa skraćenim slovom »N« kada dolazi na kraju riječi. Stražnja strana korica zaštitni znak tiskare 84 x 50 mm, slova kao prednje (2,5 mm), predstavlja sunce na izlazu i red od sedam jablanova u perspektivi. Primjerci 4/237 otisnuti petobojno, mrkoljubičasta slova ispunjena svijetloplavim, povijuše zelene na zlatnom polju, silhueta crkve zelenkasto a zaštitni znak dvobojno, mrkoljubičasto i svijetlo-plavo. Primjerak 4/239 otisnut četverbojno, slova plavo i crveno, povijuše plavo na zlatnom, crkva oker, a zaštitni znak crveno i plavo. Naslovna strana u drugom redu ima slova tipa 4/185 od 5 mm.

4/238

Ilić, Gj: Slavonsko gospodarsko društvo Pfeiffer. (Sl. 4c)

Oprema 19. st. osim naslovne strane omota. Format izdužen 264 x 168 mm, razdijeljen okomito na polja širine 61, 89 i 18 mm. U prvom je naslov s impresumom u 12 redova, u drugom je antički odjevena žena na kamenoj klupi, koja drži snop žita. U pozadini silhuete stabala u perspektivi i lovor usitnjenog lista, ruže. Treće polje je prazno i u njega prelazi klasje žita te dekorativna pruga stiliziranog lišća sa cvijetom. U dnu prvog i drugog polja su dijelovi dva lovorova vijenca. Tisak je crn na ciglastom papiru s okomitim prugama i rasterom slijepog otiska; polusjajni i polunavošteni papir. Potpuno secesijsko rješenje. Naslovna strana ima prva tri reda slovima tipa 4/221 od 5,5 mm. Ornamentalna zastavica na str. 62. ponovljeni je stilizirani cvijet s viticama, 9 x 106 mm.

4/242

Steinhausz, F: Je li nužno Pfeiffer.

Omotni naslov ima u pet redi slova tipa 4/221, veličina 5,5 i 4 mm.

s. a.

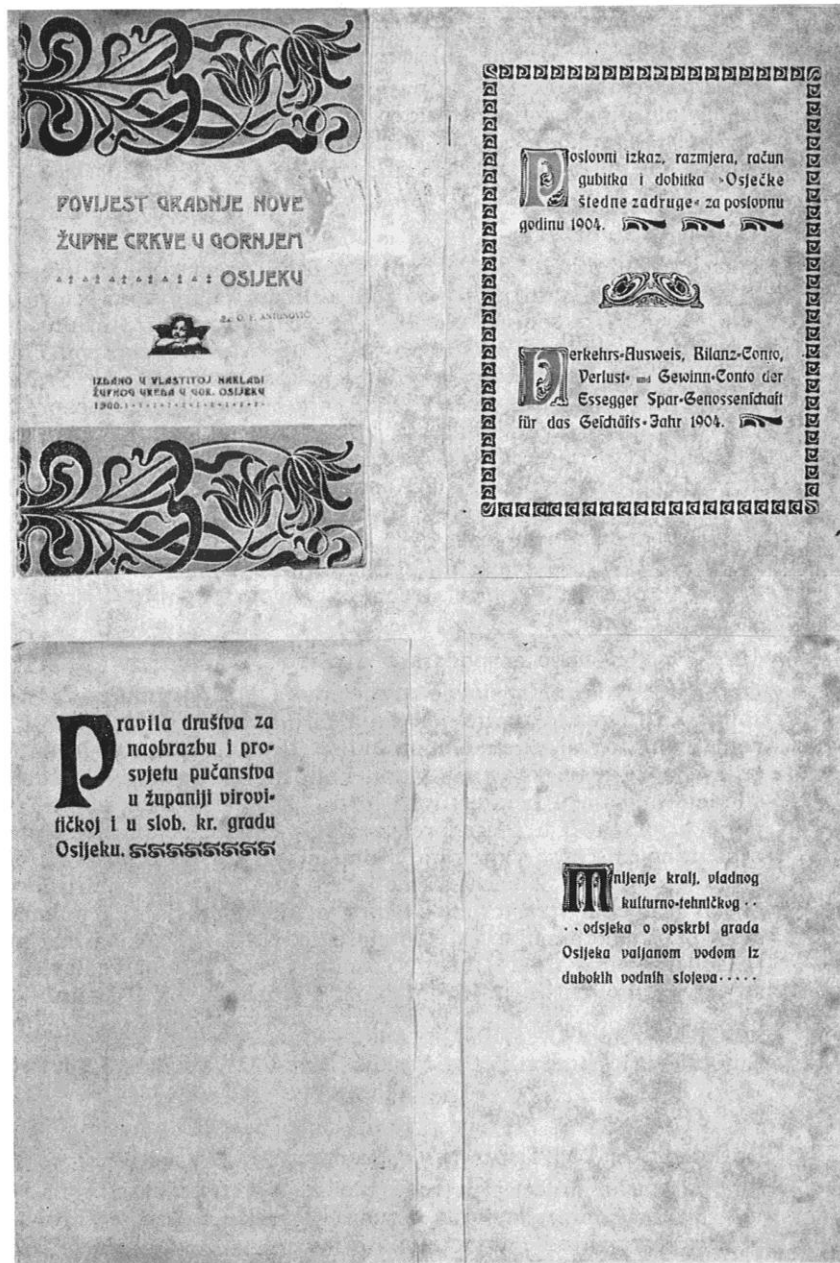
4/247

Howatson, A: Das Trinkwasser. Laubner.

Omotni naslov u drugom redu obrisnim verzalnim slovima tipa 4/178 od 14 mm. Naslovna strana — prvi red masna slova tipa 4/185, verzalna od 7 mm i mala 5 mm.

1901.

(Bibliografija — Malbaša, M.: Bibliografija osječkih izdanja u vremenu od godine 1901. do 1918. Osječki zbornik, br. VII, 1960. str. 191—248. To je u slijedu



Sl. 7. Tiskara Dragutina Laubnera. a) Kat. 4/239 iz 1900. godine; b) Poslovni izkaz... »Osječke štedne zadruge« za... 1904. (na ružičastom papiru ljubičasti i crveni tisak, 4^o); c) Bibl. 5/104 iz 1907. god.; d) Bibl. 5/142 iz 1909. god., GM/M 74.

peta bibliografija, navodimo taj broj i tekući broj svake knjige u bibliografiji. Katalog — Plakat und Buchgestaltung der Sezession in Kroatien. Mainz: Gutenberg-Museum, 1975. Kratica »G-M, M« + tekući broj knjige u katalogu.)

- 5/1 Antwort des kön. ung. gemeins. Handelsministers . . . Laubner.
Omotna i naslovna strana iste, s trećim redom slova tipa 4/185, veličine 5 mm.
- 5/2 Glembay, J: »Zajednica« . . . Knjigo- i kamenotiskara Julija Pfeiffera.
Prednja omotna strana na žučkastom papiru ima otisnuto okerom vodoravne prugice i raster. Format izduženi 260 x 171 mm, na lijevoj strani izduženi crtež lišća, povijuša, tri cvijeta, pupoljka i leptira, sakupljen kao stručak koji se nagnje nad tekstem, visine 195 mm, blijedih boja, zelenkaste i sivoljubičaste. Tekst pomaknut u desnu stranu u 10 redi, prva tri slova tipa 4/221, od 8 i 4 mm. Naslovna strana s ista tri prva reda, tisak dvobojni, crveno, plavo. Slova »Z« i »C« podilaze pod slijedeće slovo, a »o« ima ispod crtu («o»). Na str. 87. čitav naslov istim slovima, od 5,5 i 4 mm, a »T« prelazi visinom susjedna slova.
- 5/5 Polić, M: Banus Karl Graf Khuen-Hedervary . . . Pfeiffer.
Blijedozeleni papir s mrkozelenim otiskom naslova i mrkosmeđim zaštitnim znakom tiskare, 23 x 17 mm. Naslov u tri reda, u dvije varijante. Jedno su prazna verzalna slova istog tipa kao Laubnerova 4/237, samo veličine 8 mm. Druga varijanta ima obična slova. Izduženi format 244 x 162 mm i smještaj naslova u gornjem lijevom uglu odaju secesijski način opreme.
- 5/9 Spomen-knjiga »Lipe«. Pfeiffer. (Sl. 4a)
Izduženi format 224 x 148 mm. U pravokutnom medaljonu 160 x 99 mm tri su vodoravno odijeljena polja. U prvom i trećem je na plavom otisku rastera poligonalne strukture naslov i impresum crtanim slovima secesijskog stila u 4 reda, od 20 do 4 mm veličine. U srednjem polju je crtež poprsja djevojke u antičkoj odjeći, s vrpčama u kosi, koja svira liru, u pozadini lovor. Pozadina crteža i okvir medaljona otisnuti su crveno. Potpuno secesijsko rješenje. Unutrašnja oprema, reklame — potpuno u stilu 19. st., samo su naslovi slovima koja su ligaturama i podcrtavanjem secesijska (tip 4/221, veličina 6 i 5,5 mm, s različitim »E«, »L«, »O«, »T«). Tisak plavo i crveno.
- 1902.
- 5/10 Becker, I: Pouka o pristojnom vladanju. Tisak Prve hrvatske dioničke tiskare.
Papir korica sivozelenkast, geometrijska stilizacija oko naslova potpuno jednostavna i secesijska. Na stranama (III), (V) i (I) zastavice dekorativnih praznih vitica i cvijeća čistog secesijskog rješenja (14 x 71 mm, tri različite), te tri razna masna inicijala prepletana viticama.
- 5/13 Stoljetni ljetopis . . . za stoljeće 1901./1902. Laubner.

G-M, M 44 Izduženi format 192 x 12 mm. Ciglastocrveni papir sa žutim tiskom naslova u 7 redi. Prazna secesijska, dosta uglata slova, ista i na naslovnoj strani, veličina verzala 5,5 i 4 mm.

5/14 Pindor, J: Die evangelische Kirche Laubner.

Prvo izdanje na krem papiru s ljubičastim nitima, izduženog formata 240 x 168 mm. Na lijevoj trećini polja povijuša s dva cvijeta (isto 4/237) otisnuta okomito, zeleno na ljubičastom. Na trećini visine izdvojen naslov, sav je tekst u 10 redi, zeleno. Slova masna, secesijska, zbijena i vitka, veličina verzala 9,6 i 2,5 mm, malih 11,5 i 5 mm. Naslovna strana drugi red masnim verzalom s viticama, tip 4/185, veličine 10 mm. Stražnja strana korica ima zaštitni znak tiskare sasvim pri dnu strane, valovitom i povijenom secesijskom masnom crtom koja izvire iz ruba i vodoravno cijelom dužinom omeđuje tekst — izvanredni secesijski dojam.

Drugo izdanje identično prvome, osim što je papir obični, svijetlo narandasto-crvenkasti, s mrkosmeđim otiskom dekorativnog ukrasa (bez podloge) i teksta.

5/17 Rösler, D. F: U slavu dvijesto-godišnjice opstanka »Razgovora G-M, M 44, ugodnoga naroda slovinskog«. Spjevao Karleta. Laubner. (Sl. 8a) fot.

Kompletna secesijska oprema, osim slova samog teksta. Papir korica mrkozeleni s tamnijim nitima, format vrlo izduženi (192 x 66 mm). Dvije kite cvijeća na vrlo dugim stapkama uokviruju naslov u četiri reda. Tip verzalnih praznih slova, dosta uglatih (5/13), na početku inicijal tiskovne veličine dva reda (11 mm), ostalo 5 mm. Slova ispunjena sivim. Stražnja strana korica — zaštitni znak tiskare omeđen pravokutnim crtama sa sec. podebljanjima, osim teksta i medaljon s dva putta. Na hrptu crveno-bijelo-plava vezica u mašni. Naslovna strana i sav tekst uokvireni geometrijski izvijenom crvenom crtom-okvirom, tisak teksta plavom bojom. Str. (1) i (2) verzalnim slovima tipa 5/13, veličine 3 mm.

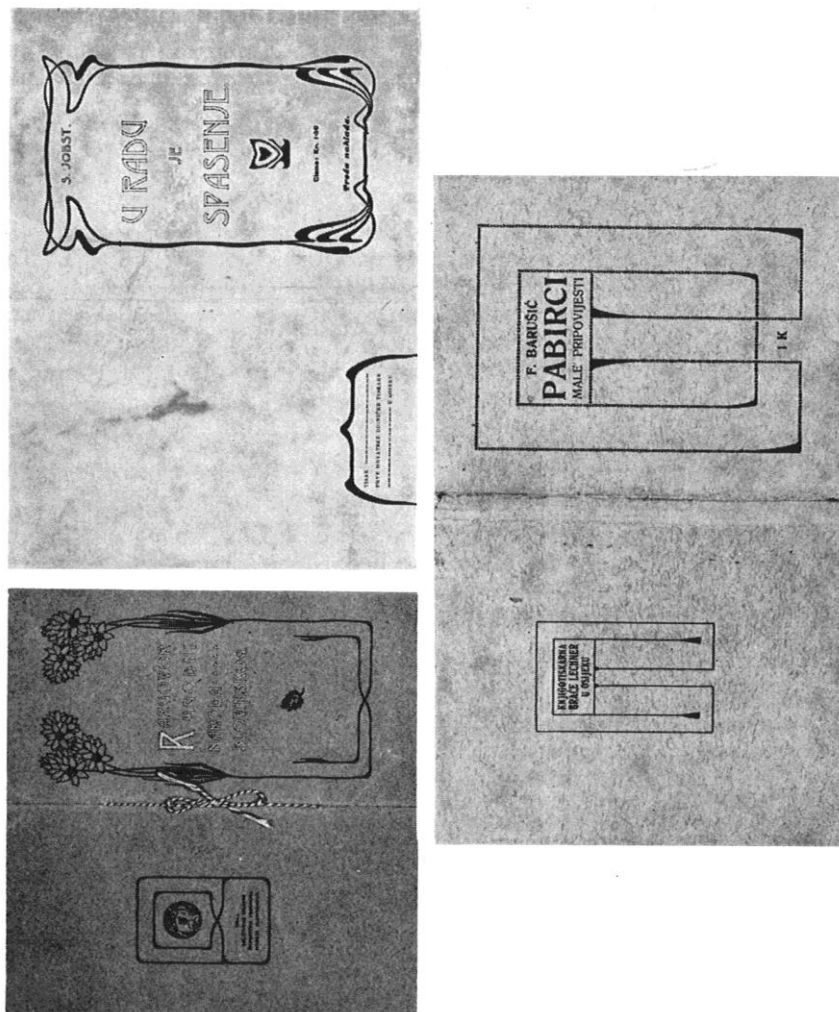
5/—

G-M, M 46 Velika pučka svečanost Laubner.

Omotni naslov na koricama otisnut na papiru s dijagonalnom hrvatskom trobojnicom. Sedamnaest redova teksta riješeno je istim tipom slova, inicijal je 16 mm, a slova su veličina 11, 4 i 3 mm. Sve je otisnuto masnim verzalom, slova su uska, secesijskih oblina. Po sredini je valovita isprekidana crta od četiri niti. Unutrašnja oprema je u stilu 19. stoljeća, uključujući reklame, od kojih su samo tri omeđene masnim, valovitim okvirima.

1903.

Pravila Prve hrvatske dioničke tiskare Tisak Prve hrv. dion.



Sl. 8. Prednja i stražnja strana korica knjiga kao jedina umjetnička cjelina. a) Kat. 5/17, GM/M 44; b) Bibl. 5/51, Prva hrv. dijon. tiskara, 1905. god.; c) Bibl. 5/268, GM/M 90, Tiskara Braće Lechner, 1914. god.

G-M, M 47 tiskare. (Sl. br. 5c)

Uvez u deblji ciglastocrveni papir. U obliku okvira geometrizirani valoviti ornamenti na podnožju i u gornjim uglovima. Naslov i impresum u 5 redi, u sredini pravokutni florealno-geometrijski ornament veličine 33 x 30 mm. Tisak tamnoplavi. Slova masna, uska, valovita, s prijelazima koji se unutar slova pretapaju (verzala veličina 7,5, 6, 4, 3 mm i malih 4,3 i 2 mm).

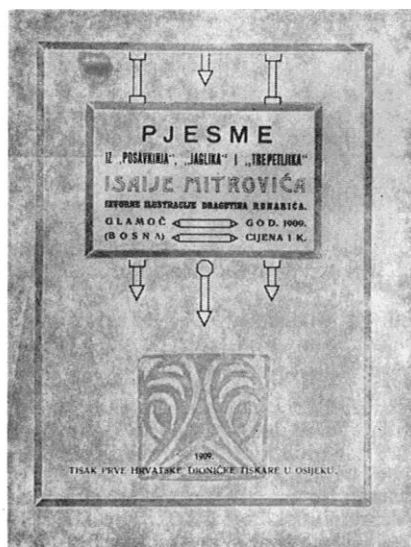
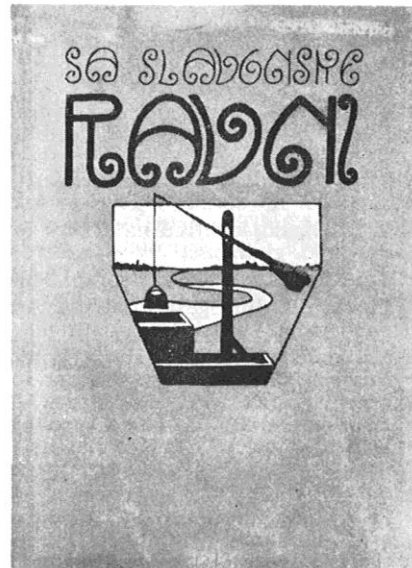
5/23

Sudarević, F: Svadbene nepravilike. Tisak i naklada Ljudevita Szecklera.

Blijedoružičasti papir korica, izduženi format 228 x 147 mm. Tekst naslova u okviru od dvije isprepletene izdužene, mjestimično podebljane linije.

- 5/26 Šarić, M: Mladost dr. Ante Starčevića. Prva hrv. dion. tiskara.
Omotna i naslovna strana iste, drugi red masnim uskim valovitim slovima, tipa 5/22, veličina 7,5 i 5 mm. Na strani 3. zastavica ista kao u 5/10 (V).
- 5/28 Vuksan, S (Kurjaković, S.): Preko trnja i gloginja. Prva hrv. dion. G-M,M 48. tiskara. (Sl. br. 5b)
Dvije vrste uveza, jedno u sivozeleni, drugo u svijetlozeleni deblji papir. Format izduženi 198 x 128 mm. Geometrijskom izvijenom stilizacijom okvira dobijeno je zatvoreno polje za četiri reda naslova i impresuma. Iznad impresuma je kao vinjeta geometrizirani vitičasti motiv 2,2 mm. Tisak je tamno smeđi, a slova tipa 5/22 su verzalna od 10, 4 i 3 mm, te mala 7,3 i 2 mm. Potpuna secesija. Naslovna strana i str. (3) su tankim slovima oštarih rubova, gdje »A« ima krovčić. Verzali su veličina 5,4, 3 i 2,5 mm.
- 1904.
- 5/33 Aljmaška Gospa... Prva hrv. dion. tiskara.
Uvezano u četiri razne boje papira, sjajni crveni i plavo-sivi, bijeli i sivo-plavi s tankim nitima u strukturi. Na naslovnoj strani prvi red slova tipa 5/22, veličine verzala 7,5 mm, a malih 5 mm. Na str. (5) zastavica iz 5/10 sa str. (III), te inicijal s viticama.
- 5/37 Pravila Društva za podporu siromašnih realaca... Pfeiffer.
Omotna i naslovna strana iste, drugi i treći red slova tanki verzal pravilnih secesijskih oblika, veličine 4 mm. Peti red prazna slova sec. zavijenih krajeva, veličine 4,5 mm. Na str. (2) naslov u dva reda masnim oštrim slovima s ponekim izvijenim krajem, veličina 5,3 i 2 mm.
- 5/38 Pravila hrvatskog pjevačkog društva »Zrinjski«... Prva hrv. dion. tiskara.
Korice ciglasto crveni papir, tisak crni. Na str. (1) prvi red naslova nad tekstem masnim verzalom sa širokim osnovama slova, poprečnom linijom na »A« praznom.
- 5/39 Pravila Izraelitičkog gospojinskog dobrotvornog društva... Pfeiffer.
Sivoplavi papir korica. Okvir naslova od geometriziranih ornamenata i dvije povijene i isprepletene trake. Naslov u 13 redi, ima i tip slova 5/37 (I) i 5/37 (III), koja se ponavljaju na naslovnoj stranici.
- 5/40 Pravila Osječkog gor. grad. kasinskog društva. Laubner.
Uvez u dvije vrste papira, jedan sa slijepim prugama u strukturi narandžasto-sivi, drugi narandžasto-ružičasti s bojenom samo vanjskom stranom. Format izduženi 226 x 144 mm. Geometrijskim rasporedom linija ukrasni motiv zatvara polje od 15,3 x 92 mm, unutar kojega je dvojezični naslov u 6 redi. U sredini vinjeta 20 x 32 mm kao stručak s četiri cvijeta i dva pupa. Slova masna, s vitkim za-

debljanjima baza, veoma lijepo sec. oblikovana. Verzali 8 i 4 mm, mala 6 i 3 mm. Podnaslovi u tekstu masnim slovima poput rukom pisanih, uskih oštih krajeva, veličina verzala 3, malih 2 mm.



Sl. 9. Secesijska oprema kasnijih godina. a) Bibl. 5/Izvještaji 1, Laubner iz 1909. god.; b) Bibl. 5/259, Prva hrv. dion. tiskara — Naklada knjižare R. Bačića, 1913; c) Bibl. 5/143, GM/M 75, Prva hrv. dion. tiskara, 1909. Ilustracije D. Renarića.

Knjige koje nisu bile poznate ili dostupne za rada na bibliografijama, smještene su točno na ono mjesto gdje bi inače bile registrirane. Stoga je njihov opis točniji, a uz sve ostale ovdje spomenute, nalaze se i one u fondu Knjižnice Muzeja Slavonije.

Na fotografijama su reproducirane i knjige kasnijih godina, tj. nakon 1904. godine do kada seže ovaj naš točni kataloški opis. U tim je slučajevima uz fotografije dan nešto opširniji opis, navođenjem također točnog broja bibliografije i eventualno broja pod kojim su izlagane u Mainzu.

BILJESKE

- ¹ U Izložbenoj dvorani na I katu Muzeja Slavonije, od 27. prosinca 1972. do travnja 1973. godine.
- ² Također u Izložbenoj dvorani Muzeja, od 4. travnja do 15. svibnja 1977. godine.
- ³ Plakat und Buchgestaltung der Sezession in Kroatien. Mainz: Gutenberg-Museum der Stadt Mainz, 1975. — str. (5)
- ⁴ Mi. Književni prilozi: Ivana Trnskoga, ... Dragana Melkusa, ... Dragana Frana Röslera (Mahores), ... Vladoja Jugovića, ... dra. Frana Gundruma (Oriovcanin) i drugih. (Ilustracije Dragana Melkusa. Knjiga prva. Osijek: Klub hrvatskih književnika, 1910). (Tisak Prve hrvatske dioničke tiskare u Osijeku.) Bibl. br. 5/173. Donosi veći broj danas ne odviše vrijednih ili značajnih književnih priloga članova KHK, među kojima je i Melkusov. Međutim, upravo Melkusov ilustratorski rad je značajan.
- ⁵ Za ovaj rad koristili smo, među ostalim, ove značajnije strane priručnike (ili s više podataka): Pevsner, Nikolaus: Izvori moderne arhitekture i dizajna. Beograd: Jugoslavija, 1972.; Mrázovi, Bohumir a Marcela: Secese. (Praha): Obelisk, (1971.); Bangert, Albrecht: Antiquitäten Jugendstil. München: Wilhelm Heyne, (1976.); Spencer, Robin: The Aesthetic Movement: Theory and Practice. (London): Studio Vista: Dutton Pictureback, (1972.); Klamkin, Marian: The Collector's Book of Art Nouveau. New York: Dodd, Mead & Company, (1971), te prilog Birkner, Othmar: Art Nouveau in Switzerland. Sandoz Bulletin (Basel), 1975, No. 37, str. 27—36 i Holme, Charles: The Art—Revival in Austria. London; Paris; New York: The Studio, 1906.
Jednako kao i za prvog svog pojavljivanja, secesija se i nakon polstoljetnog come-backa neopisivo brzo raširila kao moda, koristeći prijašnje stilske značajke. I na taj revival ukazuju gore spomenuti strani, kao i naši priručnici, tj. raspave, članci i prilozi: Kelemen, Boris: Ljepota i svrha, »Jugendstil«. Petnaest dana (Zagreb), 3/1959, br. 2, str. 13—14.; Posavac Zlatko: »Nova umjetnost« zagrebačke secesije, te: Likovna oprema knjiga u doba secesije. 15 dana, 17/1974, br. 4—5, str. 6—12, 13—18; Maleković, Vladimir: Temeljni stil moderne umjetnosti. Vjesnik, 1975. 21. i 22. rujna, str. 10.; Stojčić, Tihomir: Biseri osječke secesije (serija tjednih priloga). Glas Slavonije (Osijek), 1976, travanj—svibanj; Gotthardi-Skiljan, Renata: Plakat u Hrvatskoj do 1941. Zagreb: Kabinet grafike JAZU, 1975.; Janc, Zagorka: Naslovna strana srpske štampane knjige. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1965, te drugi.
- ⁶ Uglavnom su to bili klišeji izrađivani u većim centrima, u našim krajevima u uporabi su bili naročito oni iz Beča, Njemačke. Slučajem smo pronašli jednu zanimljivost: Prve vinjete-zastavice koje se javljaju u Osijeku, 1902. godine upotrijebljene u Prvoj hrvatskoj dioničkoj tiskari (V. Kat. br. 5/10, 5/23) otisnute su, tj. jedna potpuna ista, a druge iz očito iste serije sličnih rješenja, u knjizi: Civinini, G — Zangarini, C.: Das Mädchen aus dem goldenen Westen. — Mailand; Leipzig; Rom; Neapel; Palermo; Paris; London; Buenos-Aires; New York: G. Ricordi & C., 1912. Spomenuta vinjeta je tek nešto većeg formata (19 x 85 mm), te budući knjiga nosi oznaku zaštite prava Ricordija, poznatog glazbenog izdavača iz Milana, tamo je vjerojatno i tiskana (Copyright 1912. by G. Ricordi & Co). Vinjeta koja je dakle još 1902. godine bila upotrijebljena u

- Osijeku, te potom čak 1912. godine u Milanu, očito je podrijetlom kamo su ova područja gravitirala, najvjerojatnije iz Beča.
- ⁷ Gotovo svi prilozi u literaturi koriste, ili ne zaboravljaju spomenuti, više naziva pod kojima je ovaj stil u umjetnosti poznat. Pojedine nacije koriste dakako pretežno nazive na svom nacionalnom jeziku.
- ⁸ Engleski priručnici dakako više naglašavaju i opisuju ova izvorišta nove umjetnosti.
- ⁹ Zanimljivi su počeci secesijske umjetnosti u prošlom stoljeću koji se stidljivo, ali poneki puta i svojim uzburkanim strukturama silovito pojavljuju u sivilu dotadanjeg umjetničkog, naročito primijenjenog umjetničkog stvaralaštva. Danas prepoznajemo elemente secesijskih rješenja i tamo gdje ih vjerojatno suvremenici nisu uočavali, smatrajući ih tek nešto drugačijim, ili slobodnijim rješenjima.
- ¹⁰ Beardsley je neizmjereno popularan ponovno u ovim, 1970-im godinama, tako da mu se ilustracije, naročito iz »Salome«, nalaze počesto u današnjim tekstovima, a priređeno je osim toga i više njegovih monografskih izdanja. Time je potpuno prijedeno mišljenje koje je o njemu donedavno vladalo (tj. da je kičasti polupornografski ilustrator).
- ¹¹ I Beč i Pešta imaju više ovakvih lijepo koričenih serija, prepoznatljivih već po hrptu u svakoj starijoj knjižnici.
- ¹² Posavac, Z: Nova umjetnost..., op. cit., str. 8—9.
- ¹³ Holme, Ch: The Art-Revival in Austria. op. cit., str. D i — D ii.
- ¹⁴ Poznati događaji citirani posvuda u literaturi o našoj modernoj umjetnosti i literaturi o književnosti moderne.
- ¹⁵ Pilar, Ivo: Secesija (podnaslov: »Secesija je težnja za preporodnom umjetnosti«). Vijenac, 30/1898, str. 540—541, 555—557, 570—575, 590—591, 603—605. Kasnije zanimljiva polemika — Kršnjavi, Iso: Prilog povijesti savremene hrvatske umjetnosti. Zagreb: Kr. zem. tiskara, 1912.
- ¹⁶ Pilar, I, op. cit., str. 604.
- ¹⁷ Plakat je vlasništvo Kabineta grafike JAZU u Zagrebu, inv. br. 8—II. Publiciran je sa svim podacima u Gotthardi-Škiljan, R: Plakat u Hrvatskoj do 1941, op. cit. str. 43—44 i reproduciran na sl. 46 (litografija u tri boje, 854 x 657 mm. Sign. na prikazu d. sred.: (monogram) C. S.; ispod prikaza d. d. u.: Matičev lit. zavod, Zagreb).
- ¹⁸ Marijanović, Stanislav: »Osječki krug« u književnosti hrvatske moderne (Dokumentacijsko istraživanje). Magistarski rad. Red. br. ... Osijek: Sveučilište u Zagrebu (Filozoski fakultet), 1974.
Brojne podatke iznosi Marijanović i u katalogu: Retrospektivna izložba Guida Jeny-a (1875—1952). Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 1974. (izložba otvorena 23. svibnja 1974.), o čemu je govorio i na javnom predavanju u svibnju 1974. u Klubu ljubitelja filma (organizacija Povijesno društvo, Osijek).
- ¹⁹ Na značaj Osječana ukazuje donekle i Gotthardi-Škiljan, R., op. cit. str. 44.
- ²⁰ Zagrebačka izdanja prodaju se u velikim nakladama i u Osijeku, tako da u našim knjižnicama nalazimo i gotovo svu onovremenu knjižarsku produkciju.
- ²¹ Knjiga ima inventarni broj Knjižnice Muzeja Slavonije IV-175. Posavac navodi ovu zbirku kao »najznačajnije lirsko ostvarenje iz razdoblja Moderne« i autorom crteža smatra (pod upitnikom) Belu Csikos-Sessiu (Posavac, Z: Likovna oprema..., op. cit., str. 14—15.)
- ²² Preuzeta misao Posavca kada govori o Csikos-Sessiji »— slikar podrijetlom iz Osijeka, grada koji osim Zagreba ima najrazvijeniju secesiju u Hrvatskoj — ...« (Posavac, Z: Nova umjetnost..., op. cit. str. 7.)
- ²³ Neprocjenjivo vrijedni kulturni mecena, utjecajan u gotovo svim kulturnim profilima grada — vodi knjižaru koja je književno i izdavačko stjecište lokalnih autora, vodi likovni salon, član je i utemeljitelj Hrvatskog narodnog kazališta, te drugo.
- ²⁴ U kataložnom dijelu ovog rada, uz svaku knjigu točno navodimo i tiskaru koja je tiskala pojedino djelo. Jer svaka ima svoj stil opremanja publikacija, tipove slova, vinjete, zastavice, uveze, formate; sve je to gotovo prepoznatljivo na prvi

pogled i odaje pojedinačni stil upravo te oficine. Individualnost svake oglada se i na pažljivo i posebno rađenim zaštitnim znacima, kojih stoga nekoliko posebno reproduciramo.

²⁵ Vidi tekst uz bilješke br. 3, 4.

²⁶ Već spomenuti katalog »Plakat und Buchgestaltung...« na prednjoj i stražnjoj strani korica ima Melkusov crtež (zastavicu) s pet gavranova i tri drveta, reproduciran iz njegove knjige: Melkus, Dragan: Moj plavi prijatelj i druge pripovijesti. Književni ures od autora. Osijek: Tisak hrvatske dioničke tiskare, 1908. (Bibl. br. 5/122, G-M, M 66), sa stranice 44 (original 23 x 97 mm). Osim toga iz iste je knjige sa str. 14 reproducirana u njemačkom katalogu i vinjeta lopoča s naslovom pripovijesti »Marija Ana« (kat. br. sl. 66), te kao sl. 61. zaštitni znak Kluba hrvatskih književnika »KHK«, koji se nalazi otisnut na svim klupskim izdanjima.

²⁷ Plakat und Buchgestaltung..., op. cit. Kataložni brojevi osječka četiri plakata su 18, 19, 26, 31 (reproducirani su 18, 19). Kataložni brojevi osječkih knjiga — 44, 46—48, 57, 61, 62, 65, 66, 72, 74—76, 80, 86, 90, 91 (reproducirane su naslovne strane brojeva 44, 46, 61 — zaštitni znak, 65, 66 — vinjeta, 76, 86 — unutrašnja oprema).

²⁸ Dragutin Renarić (Dugo Selo 1872—Križevci 1943). Slikar i grafičar, studirao na grafičkom institutu u Beču i na akademiji likovnih umjetnosti u Karlsruheu. »Bolje rezultate postigao je u grafici, primjenjujući tehniku srodnu načinu vernis mou (motivi iz seoskog ambijenta te iz Zagreba, Karlovca, Osijeka, Varaždina i Križevaca).« str. 73, Enciklopedija likovnih umjetnosti, 4. Zagreb: Jug. leksikografski zavod, 1966.

Ilustrirao je u secesijskom stilu knjigu pjesama — Mitrović, Isaija: Pjesme (1907.—1909.). Glamoč (Bosna): Tisak Prve hrvatske dioničke tiskare u Osijeku, 1909. Njegov je rad i posebno naznačen »Izorne ilustracije Dragutina Renarića (Wien)« na omotnoj strani i str. (4). Pojedine grubo rezane vinjete veće kompozicije signirane su »R« (1. d.). (Bibl. 5/143, GM-M/74, Sl. br. 8c).

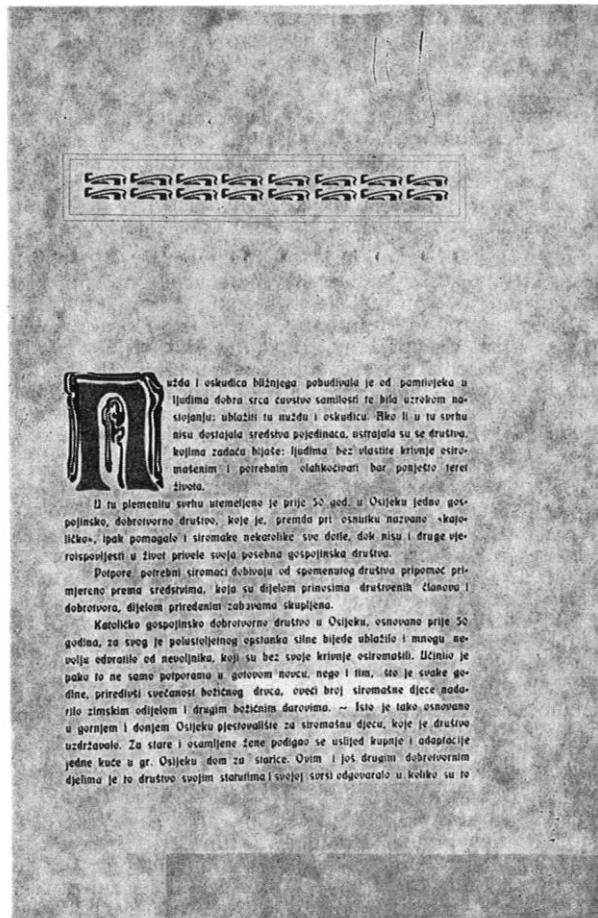
²⁹ Rudolf Valić načinio je više bakropisa mrkocrvenog otiska u knjizi Sudarević, Franjo — Magjer, Rudolfo Franjin — Žerav, Josip: Hrvatska mladost. Knjiga I, God. 1907. Osijek: izdali autori, 1907. (Bibl. 5/102). Tisak je Prve hrv. dion. tiskare. Crteži su signirani »Valić« ili »Valić, R.«.

³⁰ Saša Šantel (Gorica 1883 — Ljubljana 1945), slikar i grafičar koji je do 1906. studirao u Beču. Među ostalima »Osnovao umjetničko društvo 'Vesna' koje je bilo pod utjecajem secesije i imalo za cilj gajenje lik. umjetnosti, osobito grafike. Orijentirano prema slov. folkloru. Plodan ilustrator, utjecaj na razvitak drvoreza«, sa str. 360, Enciklopedija likovnih umjetnosti, br. 4. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966.

Šantel je imao veza s osječkim Klubom hrvatskih književnika. Ilustrirao je zbirku pjesama — Magjer, Rudolfo Franjin: Moj put. Osijek: Komisiona naklada Knjižare Radoslava Bačića, (1917). Tisak i klišeji Kraljevske zemaljske tiskare u Zagrebu. Naslovni list crtao prof. Saša Šantel (Pazin). Naslovni crtež je formata 127 x 40 mm, te predstavlja stiliziranu prijetnju svih ljudskih naslada i strahova klonulom starcu, a ponavlja se umanjena na prednaslovnoj strani. Signirano pri dnu lijevo i desno od crteža »Saša« »Šantel«. Inače je zbirka klasično opremljena. (Bibl. 5/342).

³¹ Gotovo svi priručnici sada ovog rehabilitiranog stila udubljuju se u početne ponovne rasprave i dokazivanja o stilskoj vrijednosti ove nekada prošle umjetničke i likovne mode.

³² Npr. već citirani prilog — Kelemen, B: Ljepota i svrha. »Jugendstil«, te popisi tih obnovljenih zanimanja kod Z. Posavca: Likovna oprema..., op. cit. str. 14.



Sl. 10. Primjer kompletnog tiskarskog sloga u secesijskom stilu.
Bibl. 5/65, Tiskara Dragutina Laubnera, 1905. god.

DIE OSIJEKER SEZESSIONISTISCHE BUCHGESTALTUNG

Osijek ist eine Stadt mit reicher kulturgeschichtlicher Tradition. Unter den Kunststilen, die in der Stadt reichlich vertreten sind, tritt besonders der in letzterer Zeit revalorisierte Kunststil der Sezession hervor. Im Osijeker Museum (Muzej Slavonije) wurden zwei ausschliesslich der Sezession gewidmete Ausstellungen abgehalten: im J. 1972. die Ausstellung »Die Sezession in Osijek« und im J. 1977. »Die Osijeker sezessionistische Buchgestaltung«.

Die Sezession erscheint als eine neue Kunstform, die in den letzten Jahren des 19. Jahrhunderts alle künstlerisch oder kunstgewerblich gestalteten Gegenstände erfasst. Durch die neue und moderne Gestaltungsart die Entwicklung der Industrie und der industriellen Erzeugung der Gegenstände ausnützend hat die Sezession als Kunststil auch auf die Buchgestaltung im allgemeinen den bisher grössten Einfluss ausgeübt. Man war bemüht mit dem Stil des 19. Jahrhunderts zu brechen

(klassisches Ornament, düstere und schwere Ausstattung) und so wurde das Buch als Ganzes durch den neuen Stil erfasst. Bei der Ausschmückung des Buches ging man vom Inhalt aus, der die Illustrationen, die Herstellungstechnik, Farben und Wahl des Materials sowie die Gattung und die räumliche Verteilung des Druckes bedingte.

In den beiden letzten Dezennien des 19. Jahrhunderts traten im Bereiche der Buchgestaltung besonders die Engländer, Belgier und Österreicher hervor. Im J. 1897. wurde in Wien die berühmte Ausstellung abgehalten, die den neuen Stil proklamierte und mit dem Namen »Sezession« benannte. In demselben Jahre sonderten sich in Zagreb die jungen Künstler demonstrativ von ihrer Standesorganisation ab. (Die Berliner Sezession erfolgte ein Jahr später).

Der sog. »Osijeker Kreis« begann in Wien im Dezember 1897. mit eigenen Mitteln eine modern ausgestattete sezessionistische Zeitschrift mit jugoslawischer Orientierung herauszugeben und benannten sie mit dem mehr als symbolischen Namen »Mladost« d. h. Die Jugend. Die Herausgeber und die Redakteur waren die Osijeker Studenten in Wien Guido Jeny, Dušan Nikolajević Plavšić und Vladoje Schmidt-Jugović. Die Zeitschrift veröffentlichte autorisierte Texte einheimischer und ausländischer zeitgenössischer Schriftsteller (Mitarbeit E. Zolas, K. Hamsuns, C. Mendès, M. Prevôst u. a.) Die Ausstattung besorgten die Osijeker Milan Plavšić und Bela Csikos-Sessia (Abb. 3).

Die Anfänge sezessionistischer Buchgestaltung in Osijek gedruckten Materials finden wir schon seit dem J. 1895. in den Buchdruckereien Carl Laubner und Julius Pfeiffer. In diesen frühen Jahren tritt der neue Stil nur in einigen Details zu Tage, z. B. auslaufender Abschluss einzelner Buchstaben, Vignetten, Fähnchen u. ä. Die erste vollkommen sezessionistisch gestaltete Vorderseite eines Buchdeckels erscheint in Osijek im J. 1899. (Kat. Nr. 4/230; Abb. 4 b). Nach dem J. 1900. flogen fast massenhaft in dieser Stilart ausgestattete Ausgaben. Seit dem J. 1902. tritt die Erste kroatische Aktiendruckerei mit ihren fast auf den ersten Blick erkennbaren Lösungen der Buchdeckel oder Titelseiten auf. Der agile Buchhändler und Kulturarbeiter Radoslav Bačić beginnt im J. 1905. mit der Herausgabe einer Reihe modern ausgestatteter Bücher und auch der Klub kroatischer Schriftsteller gibt in den ersten Jahren seiner Tätigkeit (seit 1909) auch mehrere sezessionistisch gestaltete Druckwerke heraus (Abb. 1, 2).

Am häufigsten sind es die Druckereien C. Laubner, J. Pfeiffer und L. Szekler, die an ihren Druckwerken eine sezessionistische Gestaltung und Ausstattung in Anwendung bringen (Abb. 6).

Durch seine Betätigung an der Buchausstattung tritt besonders der einheimische Künstler Dragan Melkus hervor (Abb. 1, 2, Anm. 4). Ihm fiel auch der Ehrenplatz bei der Ausschmückung der Titelseite des Katalogs zu, durch den die Sezession in Kroatien im Gutenbergmuseum in Mainz präsentiert wurde (— der Katalog wird in der Anm. 3 zitiert). In diesem Katalog sind ausserdem auch 3 Details seiner Buchausstattungen reproduziert. Auf der Ausstellung in Mainz waren auch sechzehn Bücher aus Osijeker Druckereien ausgestellt, was fast ein Fünftel der Exponate aus Kroatien vorstellt. Hiemit waren die Stadt Osijek und ihre Künstler würdig vertreten.

Von den anderen Künstlern, die in dieser Zeit an der Ausstattung Osijeker Bücher mitarbeiten, nennen wir noch Dragutin Renarić, Rudolf Valić, Saša Šantel.

Der sezessionistische Stil verschwand in unseren Gebieten allmählich zu Beginn des Weltkrieges, während er im europäischen Rahmen bis zum J. 1905 wirksam war. In unseren Beschreibungen der einzelnen Beispiele gehen wir daher auch nur bis zum Jahre 1905. und zeigen die Anfänge unserer Sezession, die in der Gestaltungsart den Schöpfungen aus derselben Zeit jenen in der übrigen Welt gleichkommen.